

УДК 113/119:221+502/504

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.11>**І. В. Книш**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1746-359X>*професор, доктор філософських наук,
професор кафедри педагогіки та психології управління
соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна**Національного технічного університету**«Харківський політехнічний інститут»;**професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов**Приватного акціонерного товариства**«Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»*

СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ Й ЕКОЛОГІЧНА ЕТИКА В КОНТЕКСТІ «КИТАЙСЬКОЇ МРІЇ»: КОНФУЦІАНСТВО, ДАОСИЗМ, БУДДИЗМ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Гармонійне майбутнє будь-якої країни неможливе без усвідомлення значення екологічної культури як специфічного способу оптимізації антропогенного навантаження, що має за мету гармонізацію відносин людини та суспільства з довкіллям. Бурхливий інноваційний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій постійно змінює соціальне й природне середовище. Тому загальнопланетарною проблемою, що з нею нині зіткнулося людство, як зазначає І. Книш [3; 15; 16], є трансформування наявних та пошук і впровадження інноваційних практик у всі галузі життєдіяльності людини та суспільства. Наше дослідження присвячене висвітленню питань, пов'язаних зі сприйняттям природи в соціально-філософсько-екологічних дослідженнях, зокрема щодо як колишніх, так і теперішніх філософських систем **конфуціанства, даосизму й буддизму** – трьох шляхів, які ведуть до однієї мети, так званої «китайської мрії». Водночас, як наголошують Н. Б. Годзь і М. В. Смоляга, «Китай вдало робить перцепцію світових філософських та економічних, культурологічних надбань, зберігаючи при цьому власну автентичність та унікальність» [1, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які спирається автор; виокремлення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, що їм присвячено цю статтю. Становлення екологічної культури передбачає звернення до традиційних філософських учень конфуціанства, даосизму й буддизму, насамперед до проголошених ними суспільних цінностей як витоків моралі ХХІ століття. Зокрема, Мен-цзи вирізняє два складники системи моралі – екологічну й міжособистісну моральність; китайський історик Шень Гуаньцзюнь завважає в Конфуція своєрідну формулу «Шу-фу-цзяо» (народ – багатство – вихо-

вання); представник даосизму Ле-цзи наполягає на поєднанні людської природи та долі; даоський трактат «Чжуан-цзи» вказує, що велика людина перебуває в гармонії з Великим єднанням і повністю розчинена в ньому.

Формулювання мети статті (визначення її завдань).

Мета: проаналізувати сприйняття природи у філософських доктринах конфуціанства, даосизму й буддизму; виокремити шляхи, орієнтовані на гуманістичний підхід до розв'язання екологічних проблем, які становлять підґрунтя для переходу Китаю від дисгармонійно-катастрофічної сучасності до гармонійного майбутнього.

Завдання:

1) висвітлити сприйняття природи у філософській системі конфуціанства й засвідчити, що ставлення людини до довкілля маніфестується в опосередкованому ставленні людей один до одного; зацентрувати на приматі держави та суспільства над особистістю, послууху владі, перевазі еколого-колективістських цінностей, наполегливій праці, навчанні та культі знань, принципі «нехтування вигодою»;

2) дослідивши даоські філософські праці з огляду на категорії сну / мрії, дійти усвідомлення й визнання сучасного стану Китаю на шляху побудови конфуціанського сяо кан і переходу до суспільства Великого єднання, де конфуціанську шляхетну людину зустрічає, посилює й супроводжує велика даоська людина;

3) розглянувши філософські доктрини буддизму, як-от ахімса, кохання й співчуття, втілені завдяки сакралізації природних об'єктів, з'ясувати їх взаємозалежність і засвідчити, що буддизм має великий потенціал ціннісних установок, ідей і практик, що їх можна розглядати як складник своєрідної екологічної етики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Китай – це не просто країна, що

є одним зі світових лідерів за чисельністю населення, а й колиска самобутньої культури та державності, адже тамтешній спосіб життя, який склався ще за сивої давнини, багато в чому зберігся й дотепер. Сучасний Китай сприймається як наддержава, що прагне до середини XXI століття задавати тон у світовій економіці та політиці, й тому усвідомлення сенсу цієї стародавньої цивілізації та вивчення її культурних цінностей на часі.

Одним із визначальних для китайської культури є геополітичний складник, особливості якого закорінені ще в архаїчних релігійно-філософських ученнях, що започаткували тісно переплетене функціонування соціальних інститутів і морально-релігійних імперативів. Геополітичні погляди китайців багато в чому інтегративні, адже поєднують риси традиційного й сучасного.

Три напрями традиційної китайської думки – **конфуціанство, даосизм і буддизм** – це три шляхи до однієї мети, так званої «китайської мрії». Синкретичність зазначених учень визначає високу духовну стійкість китайців щодо зовнішніх впливів. Порядок речей і традиційний спосіб життя, що ґрунтуються на релігії та філософії минулого, є засадничими для китайського суспільства й держави. Стародавня культура сприймається як текст і через текст, що може набувати різних інтерпретацій: економічної, соціологічної, геополітичної, екологічної та ін., тобто йдеться про те, щоб не просто долучити минуле до теперішнього, а обґрунтувати сучасність, вписати її в класичну традицію, адже, як свідчить китайське прислів'я, «Спадщина минулого має служити теперішньому» (Gu wei jin yong).

Власне формування культури є надзвичайно складним і передбачає соціокультурну актуалізацію на підставі пізнання й морального творення людини як природної ланки в еволюції системи «людина – природа – суспільство». Саме ця проблема обговорювалася в 1990 році на міжнародній конференції ЮНЕСКО. На ній, зокрема, було відзначено, що пошук шляхів становлення екологічної культури не може бути ефективним без звернення до традиційних філософських учень, а саме **конфуціанства, даосизму й буддизму**. Саме філософська думка акумулює варіанти відповідей на глобальні питання людського життя (про смерть і безсмертя, абсолютні моральні цінності та метафізичний устрій світобудови тощо) й допомагає обрати стратегію сталого розвитку.

Упродовж століть складалася думка, що Китай, як центр політичної сили, свідомо провадить політику відмови від будь-яких союзів (принцип у-вей). Проте зараз світова спільнота засвідчує схильність цієї цивілізації до зближення з іншими. Тенденція до багатополарності світу вимагає від китайського керівництва такої

культурної політики, яка б, охороняючи, розвиваючи та збагачуючи власну культурну спадщину, сприяла б взаємодії з різними світовими культурами, зокрема, з екологічними, їх синтезу, впровадженню нових і трансформувannya наявних практик щодо дбайливого ставлення до довкілля й ощадливого використання природних ресурсів.

Щодо конкретних заходів з охорони довкілля, Китай потребує міжнародного співробітництва й підтримки. Зокрема, керівник Державного управління з питань охорони довкілля Чжан Шиган заявляє, що Китай заохочуватиме участь міжнародних фінансових організацій, урядів зарубіжних країн і приватних компаній у екологічній діяльності на своїх теренах і, залучаючи іноземні інвестиції, запозичуватиме передові зарубіжні технології, обладнання й методи управління задля забезпечення тривалого й одночасного розвитку економіки, соціальної та природоохоронної галузей. Наприклад, у місті Дуїнь з 15 квітня 2016 року розпочато реалізацію експериментального проєкту зеленої економіки під егідою ЮНЕП. На церемонії запуску проєкту заступниця начальника департаменту міжнародного співробітництва Міністерства охорони довкілля Китаю Сун Сяочжи висловила сподівання, що він допоможе ресурсозалежному Дуїньну переорієнтуватися на «зелений» розвиток.

Китай уклав понад 30 двосторонніх і багатосторонніх угод або меморандумів про охорону довкілля із 27 країнами світу, з 10 країнами підписав угоди про співробітництво в галузі ядерної безпеки. Держава приєдналася до 20 міжнародних конвенцій, включаючи конвенцію про збереження різноманіття живого світу, рамкову конвенцію ООН про кліматичні зміни, Віденську конвенцію про охорону озонного шару тощо. З 1988 року в Китаї спільно із зарубіжними партнерами започатковано понад 100 проєктів науково-технічного співробітництва в галузі охорони довкілля. Така тенденція до співпраці й обміну досвідом з іншими країнами сприяла значному піднесенню рівня науково-технічного контролю за природним середовищем.

На шляху комплексного реформування країни китайське керівництво спрямовує головні зусилля на економічний поступ, створення якомога сприятливіших умов для соціально-економічного розвитку на користь свого народу, чого не можна досягти без розв'язання проблеми «суспільство – природа» на державному рівні, адже йдеться про найважливіший чинник безпеки в глобальному й регіональному вимірах. Це рішення ґрунтується на здоровому раціональному фундаменті з урахуванням ідеологічного й культурного складників.

Отже, сучасний Китай уприугу підходить до розуміння того, що розв'язанню проблем

довкілля сприятиме екологічна культура, адже людина, яка її набула, здатна зіставляти своє існування й свої потреби з можливостями природи. За роки реформ Китай здолав складний шлях до побудови засад правової держави, в якій поважають права людини, захищають інтереси молоді, підприємців, вірян, нацменшин тощо, і ніколи раніше в історії Китаю національна культурно-екологічна традиція не була предметом такого ґрунтовного вивчення. Екологічні погляди, ідеї та концепції, всотані сучасною китайською культурою, посутньо впливають на всі аспекти життєдіяльності людини та суспільства. Крім поглиблення й розширення політичного діалогу, перед Пекіном стоїть завдання піднести на якісно новий рівень екологічний складник, важливий для всіх царин суспільного життя.

Передусім на часі формування глибокого цілісного бачення людини в її єдності з культурою й природою. Необхідною передумовою такого бачення є якісно нова екологічна культура, вибудована навколо уявлення про гармонійне співіснування людини та природи, розвиненого в даосизмі, конфуціанстві та буддизмі. Розглянемо докладніше вплив **конфуціанства**.

Ідеї глобальної екологічної етики висвітлено в конфуціанській концепції «збіжної єдності Неба й Людини», що її у функціональному сенсі висловлено тезами «збіжна мораль Неба й Людини» та «взаємний відгук Неба й Людини». Мається на увазі, що конфуціанська «гуманність» і «любов» поширюються й на природу, якість якої визначає майбутнє людини. На думку Мен-цзи, моральна система складається з двох компонентів – екологічної («любити все суще») й міжособистісної моральності («родинні відносини»).

Китайський історик Шень Гуаньцзюнь наголошує на формулі Конфуція «Шу-фу-цзяо» (народ – багатство – виховання) [6]: люди повинні бути ситими, одягненими, мати прожиток, відтак можна вести мову про їхнє виховання. Сенс конфуціанської ідеї «малого благоденства» (сяо кан) полягає в тому, що імператор має однаково піклуватися і про забезпечення народу харчуванням та одягом, і про його просвітництво.

Сюнь-цзи в праці «Сильна держава» розвиває ідею Мен-цзи та визначає відносини між екологічною й міжособистісною моральністю як між «зовнішнім» і «внутрішнім». Надаючи першочергового значення міжособистісній моральності, конфуціанці масштабували саму моральність до рівня космічної темряви речей (усього сущого), розвиваючи водночас екологічну концепцію любові до речей. Ба більше, Сюнь-цзи наполягає на впровадженні політичного інституту для управління природними ресурсами. На його думку, лише спеціальна охоронна структура «створює систему влади імператора»,

надійно гарантуючи дотримання його екологічних законів.

Отже, осердям еколого-етичної системи конфуціанства є громадська людина, прихильник екологічної моральної поведінки, ставлення якого до природи опосередковано проявляється в ставленні до інших людей. Знищуючи довкілля, людина завдає шкоди не лише природі, а й іншим, адже руйнує природні засади їхнього життя. Тому апелювання офіційної китайської влади до філософії конфуціанства, що його за часів Мао Цзедуну було проголошено реакційним феодальним ученням, виправдане метою відновлення наступності. Воно дає відповіді на болісні питання розвитку китайського суспільства, що зазнає глибоких змін унаслідок впливу реформ і відкритої політики: ідейно-політичний вакуум, який утворився після дискредитації та девальвації соціалістичної ідеології та практичного будівництва соціалізму в інших країнах; західний вплив, що посилюється; перспективи політичного плюралізму внаслідок економічного; зростання соціальної напруженості, падіння авторитету влади, руйнування сімейних зв'язків тощо.

Конфуціанство імпонує нинішньому китайському керівництву саме тим, що дозволяє поєднувати ринкову економіку з провідною роллю держави та високою соціально-політичною дисципліною й централізмом, а також орієнтує на соціальний світ, гармонію й екологічну єдність із природою. Однією з визначальних рис світовідчуття китайців є те, що природу вони ставлять вище за мистецтво й завжди прагнуть підкреслити її красу, не нав'язуючи свою волю.

Конфуціанство проповідує примат держави та суспільства над особистістю, послух владі, пріоритет еколого-колективістських цінностей, схвалюючи наполегливу працю й навчання та плекаючи культ знань. Вища чеснота – «синівська шанобливість і пошанування старшого брата» (сяо ти) передбачає перенесення норм внутрішньосімейних відносин на соціальну спільноту в цілому, за основу управління якою правлять «норми пристойності», досягнення стійкості суспільного порядку й «довіри (лин) народу государеві та державі». Конфуціанці закликали навчитися «керувати Піднебесною» відповідно до природного закону розвитку «дао», а для цього необхідно навчитися керувати собою, дотримуючись принципів «серединності».

Доведений до абсурду принцип «нехтування вигодою» завдавав багатьом імператорським династіям відчутних економічних і екологічних збитків. Для «соціалістичної духовної цивілізації» заперечення матеріального боку життя неприйнятне, тому обов'язок і вигода повинні, так би мовити, дійти згоди, розумного поєднання «і» та «чи». Для цього Китаю необхідно було подолати культурну

ізоляцію, в якій він опинився через «велику пролетарську культурну революцію», мобілізувати всі національні та духовні ресурси.

Зокрема, Ден Сяопін, намагаючись привернути увагу краян до конфуціанства, був змушений покликатися до ідеалів, проголошених сяо кан. У 1979 році він уперше заявив про це після історичного III пленуму ЦК КПК 11-го скликання. Так ідеї сяо кан, які склали мету реформ Ден Сяопіна – «досягнення рівня середньої заможності» до 2000 року, по суті змінили методи побудови соціалізму й були спрямовані на піднесення добробуту китайців. Згодом, у 1990 році, цю настанову було закріплено в державних і партійно-урядових документах. Саме завдяки поняттю «сяо кан» і Ден Сяопіну в суспільно-політичних колах КНР зріс інтерес до конфуціанства, активізувалися наукові розробки в цій галузі, що, зокрема, засвідчила й проведена в Пекіні міжнародна конференція, присвячена 2550-м роковинам від дня народження Конфуція.

Отже, звернення китайського керівництва наприкінці XX століття до конфуціанського вчення є складником ширшої та радикальнішої глобальної політики, сенс якої полягає в тому, щоб осучаснити традиційну культуру та інтегрувати її в позапартійну ідейно-політичну, економічну й екологічну платформу, яка загалом до цього готова. Як вважають у Пекіні, така комплексна стратегія має вдихнути нове життя в КПК і очолюваний нею режим, зміцнити історико-культурну легітимність партії, визначити філософські засади її політичної та практичної діяльності, забезпечити економічну й соціально-політичну стабільність, оздоровити морально-психологічний клімат суспільства.

Якщо нехтування матеріальним стає перешкодою для удачі, а покращення добробуту сприяє піднесенню морального рівня особистості й суспільства, то зайвий меркантилізм призводить до духовного зубожіння. Почуття обов'язку й принцип загальної рівності впродовж тривалого часу впливали на свідомість нації, привчаючи її дбайливо й раціонально ставитися до природних ресурсів. Недарма в Китаї кажуть: «Ми їмо зерно, вирощене нашими предками, й прирікаємо наших нащадків на бідність» [3, с. 7]. Потреба людей у «високоякісному» середовищі застерігає їх від неусвідомлених кроків, що можуть призвести до серйозних екологічних проблем. Ціннісним пріоритетом китайської екології є «виконання обов'язку, зневага до вигоди» [19, с. 8]. З огляду на це слова ханьського філософа Дун Чжуншу про те, що «чеснота людина виправляє свої почуття, а не думає про вигоду, пізнає свій шлях, а не зважає на заслуги» [5, с. 5], можуть і досі вважатися підґрунтям китайської системи екологічних цінностей, де проблеми гармонійного співіснування

людини та біосфери і збереження природи посідають провідні місця [2, с. 11–12].

Розглянувши деякі доктрини конфуціанства, поміркуймо про залученість **даосизму** до «китайської мрії». У даоському трактаті «Ле-цзи» [5, с. 13–14] оповідається про два сні: метафізичний сон Первопредка Хуанді й емпіричний сон царя Му. Шлях до реалій так званого філософського сну (夢 mèng / мен) – процвітання й щастя – було наскреслено (як да тун та сяо кан) і генетично запрограмовано в історії духовної та матеріальної культури Середньої країни. Залишається тільки пробудити національну мрію, що лежить в архетиповій глибині свідомості мас, і відкрити до неї Великий Дао-шлях, узявши на себе весь тягар «з'єднання людської природи та долі» – здійснення Великого єднання. На це й наважився Сі Цзіньпін.

Сон / мрія – це усвідомлення й визнання важкого особистого та державного стану, духовне занурення в архетипові основи ества в його простоті, перехід до повноти «де» (духовного архетипу), персональне й колективне творення природно-людської гармонії за нормами досконалого «дао» на історичному шляху побудови конфуціанського сяо кан і переходу до суспільства Великого єднання, де конфуціанську шляхетну людину (цзюньцзи) зустрічає, посилює й супроводжує велика даоська людина (та жень).

Припускаємо, що незабаром ми станемо свідками великого відродження даосизму, як це відбулося з конфуціанством. «Китайська мрія» – це не утопія й не тимчасова ідеологема. Вона (мрія) генетично, тобто у своєму первородстві, вже відбулася, й не лише здійснюється людиною, а й сама її здійснює. Категорія «чжунгомен» стала концептуальною для самосвідомості китайської нації.

Як конфуціанська генерація суспільного типу да тун (Велике єднання), сяо кан піддавався реставрації з метою відтворення да тун. Але увійти до да тун конфуціанство не здатне: він є неконфуціанським (неприватним) ідеальним образом минулого, спрямованим у лінійному часі в майбутнє. Дат ун – це загальне Велике Дао Піднебесної. Щоб увійти в да тун майбутнього, конфуціанству потрібно здійснити повернення (палінгенезис), буквально вживитися в да тун минулого, заклавши доленосний генетичний код ества (природи) та історії (суспільства), тобто відмовитися від себе на користь спонтанної природи, що еволюціонує (自然 цзижань), а палінгенезис і природність – це чистий даосизм. Тому перевагу щодо входження до да тун має даосизм і його ідеальний суб'єкт – велика людина (大人 да жень), що й засвідчує даоський тактат «Чжуан-цзи» [5]. У конфуціанській картині світу, як це подає Лі-цзи, людина вже вийшла з Великого єднання з природою й перетворилася на конфуці-

анську шляхетну людину. Відповідно ж до «Чжуан-цзи», даоська велика людина перебуває в гармонії з Великим єднанням і повністю розчинена в ньому. Учення про велику людину подібне до тіні, що її відкидає тіло, подібно до луни, що вторить голосам. Той, хто вдивляється в буття, – це вчорашня шляхетна людина, натомість у небуття зазирає друг Неба й Землі [5, с. 68].

Отже, конфуціанська шляхетна людина й даоська велика людина світоглядно взираються на протилежні онтологічні витoki: перша вдивляється в буття, тобто в минуле, а друга – в небуття, у вічне сьогодення, тобто майбутнє.

Щоб охопити різні часові проміжки, поділимо джерельну базу буддизму на дві групи. До першої належать давні буддійські тексти, що містять елементи екологічної етики. Це, зокрема, махаянські «Махапаринірвана-сутра» [10] й «Ланкаватара-сутра» [10], тхеравадинська «Кутаданта сутта» [10], поема визначного індійського махаянського мислителя Шантидеви «Шлях Бодхісаттви» [9] і збірка буддійських оповідань «Гірлянда джатак» індійського поета Ар'я Шури [8]. Другу групу джерел складають праці відомих сучасних буддійських мислителів: Його Святості Далай-лами XIV [7], Тхить Нят Хана [13] й Дайсаку Ікеди [18].

Ахімса – ідея незаподіяння шкоди, згадувана в текстах Упанішад (VIII ст. до н. е.) [10], де вона входить до кола п'яти чеснот. Сьогодні ахімсу можна розуміти й з екологічного погляду як традиційну екологічну етику, що обстоює ненасильницький підхід до тварин і природи. Екологічна етика має за взірць гармонійне співіснування людей і довкілля, що, на думку екобуддистів, можливе лише тоді, коли людина дотримується ахімси щодо решти живих істот.

З ученням про ненасильство тісно пов'язані ідеї любові та співчуття, особливо в Махаяні. Соціально залучені буддисти нерідко апелюють до ідеалу жалісливого бодхісаттви, який учить, що найвищою метою буддизму є не особистий порятунок, а альтернативне прагнення врятувати від страждань усіх живих істот, включаючи тварин, від яких ми по суті не відокремлені.

За «Кутадантою суттою» [10], Будда заборонив приносити тварин у жертву й радив своїм послідовникам шанобливо ставитися до всіх живих істот. Натомість критики екобуддизму відзначають, що тварини в цих історіях антропоморфізовані, а їхні алегоричні образи спонукають плекати таку чесноту, як співчутливість [12, с. 282].

У буддизмі особливо шанується дерево Бодхі, чи фікус релігійний [17]. Уважається, що саме під ним Будда віднайшов просвітлення впродовж тривалої та інтенсивної медитації, а сучасні буддійські активісти-екологи відзначають, що з народження й до смерті чимало важливих

подій життя Будди були пов'язані з деревами. Крім того, буддійські тексти свідчать про важливість лісів не лише як середовища, сприятливого для духовних практик, як-от медитація, але й як місця, де миряни шукали настанови. На знак поваги в буддійській літературі перераховано 21 різновид особливих дерев, під якими 25 будд досягли просвітлення. Ушанування й захист таких дерев є природним наслідком цієї віри [14, с. 117].

Великою повагою в буддійській традиції користується й квітка лотоса, що символізує просвітлення, тож не випадково один із ключових текстів у буддизмі Махаяни має назву «Лотосова сутра». Буддійська мантра, популярна в Тибеті, Монголії й Ом Мані Падме Хум, також містить згадку про цю квітку.

У буддизмі також культивується традиція визнавати священними природні об'єкти, що теж свідчить про його екологічність. Насамперед, ідеться про культ священних гір на кшталт гори Грідрхакута (Орлиної гори). Саме там, за традицією Махаяни, Будда здійснив «другий поворот Колеса Учення» й подарував світові вчення Праджняпараміти (досконалої мудрості). Уважається, що на Грідрхакуті проповідували такі відомі махаянські буддійські сутри, як «Сутра серця» й «Лотосова сутра».

Отже, буддизм має великий потенціал ціннісних установок, ідей і практик, що їх можна розглядати як складник своєрідної екологічної етики. Учення про взаємозалежність фактично постає як форма екологічного бачення, що поєднує всі аспекти екосфери (людей, тваринний і рослинний світ) [11].

Висновки з даного дослідження й перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз філософських доктрин конфуціанства, даосизму й буддизму засвідчив, що образ природи в них розкривається по-різному:

– в **конфуціанстві** – через ставлення до неї людини, він опосередковано виявляється в міжособистісних стосунках; посутню роль відіграють примат держави та суспільства над особистістю, послух владі, пріоритет еколого-колективістських цінностей, наполеглива праця, навчання й культ знань, принцип «нехтування вигодою»;

– в **даосизмі** завдяки категоріям сну / мрії висвітлено сучасний стан Китаю на шляху побудови конфуціанського сяо кан і переходу до суспільства Великого єднання, де конфуціанську шляхетну людину зустрічає, посилює й супроводжує велика даоська людина;

– в **буддизмі** особливої ваги набувають ахімса, кохання й співчуття, втілені шляхом сакралізації природних об'єктів; буддизм має великий потенціал ціннісних установок, ідей і практик, які є складниками своєрідної екологічної етики.

Виокремлено шляхи, орієнтовані на гуманістичний підхід до розв'язання екологічних проблем, які складають підґрунтя для переходу Китаю від дисгармонійно-катастрофічної сучасності до гармонійного майбутнього. Соціально-екологічні погляди, ідеї та концепції філософів давнини щодо сприйняття природи в конфуціанстві, даосизмі та буддизмі стають органічним складником сучасної культури та філософії держави, що нині відповідає на численні виклики, що виходять за межі абстрактних теорій і безпосередньо стосуються ринкової практики. Духовний світ сучасної китайської цивілізації вже не є замкненим на власних принципах. Взаємовплив культур набуває нової якості, визначаючи становлення загальних життєвих орієнтирів людей, продиктованих зміною умов їхнього буття. Нові пріоритети та ціннісні установки, де культурно-екологічна традиція посідає одне з провідних місць, зумовлюють інші вимоги до соціального мислення, що об'єктивно спонукає до переосмислення самого феномену культури з погляду новітніх тенденцій соціального й духовного поступу китайської нації. Водночас Китай, залучаючи світові філософські, економічні, соціологічні та культурологічні надбання, зберігає власну автентичність і унікальність [1, с. 22].

Література

1. Годзь Н. Б., Смоляга М. В. Специфіка сучасної китайської філософії та її завдання з огляду глобалізаційних рухів та екологічних викликів. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія : *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2024. № 2. С. 18–24.
2. Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців. Київ, 2017. 316 с. URL: <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2017/07/Book-1.pdf>
3. Книш І. В. Трансформаційні практики інноваційних підприємницьких структур : виклики часу. *Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін* : кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2023. С. 50–111. URL: https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/mon_27.02.2023.pdf
4. Чжу Дао. Чжихуэй юй дандай шэхуэй = Мудрість конфуціанства, даосизму і сучасне суспільство / під ред. Гэ Жунцзиня. Бейцзин: Сянся чубаньїе, 1996. 423 с.
5. Чжуан-цзи. Ле-цзи / Перекладач : Світлана Іванчук. Серія книг: Антологія мудрості. Київ: Арій, 2024. 480 с.
6. Шень Гуаньцзюнь. Виховання та педагогічна думка у Давньому Китаї. Ухань, 1956. 158 с.
7. 14-й Далай-лама. Досягнення миру через внутрішнє вмиротворення. URL: <https://studybuddhism.com/uk/osnovy/zahalnoliudski-tsinnosti/dosiahnen-nia-myru-cherez-vnutrishnie-vmyrotvorennia>
8. Arahants, Bodhisattvas, and Buddhas by Ven. Bhikkhu Bodhi. 2010. URL: <https://www.accesstoinight.org/lib/authors/bodhi/arahantsbodhisattvas.html>
9. Bodhicaryāvatāra of Śāntideva: Sanskrit. URL: <https://indica-et-buddhica.com/?q=node/3>
10. Buddhism and ecology / ed. M. Batchelor, K. Brown. New York : WWF, 1992. 115 p.
11. Edelglass W. Buddhism and the Environment locked. *Oxford Research Encyclopedia of Religion*. URL: <https://oxfordre.com/religion/display/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-721>
12. Gowans C. W. Buddhist Moral Philosophy: An Introduction. New York : Routledge, 2015. 344 p.
13. Hanh T. N. The world we have: A Buddhist approach to peace and ecology. Berkeley, CA : Parallax Press, 2008. 160 p. URL: <https://colloquydowneast.org/wp-content/uploads/2017/07/The-World-We-Have.pdf>
14. Kabilsingh C. Early Buddhist Views on Nature. *This Sacred Earth: Religion, Nature, Environment* / 2nd ed. ; ed. by R. S. Gottlieb. New York and London : Routledge, 2004. P. 116–119.
15. Knysh I., Budanova O., Vakulenko S., Syrotina O., Popychenko S. Innovative educational technologies as a way of higher education enhancement. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Iss. 68. P. 21–32. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001119866100012>
16. Knysh I., Popovych O., Zakharevych M., Yakymenko S., Povlin I. Innovative technologies drive the modernization of higher education. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Iss. 70. P. 167–178.
17. Nugteren A. Belief, Bounty, And Beauty: Rituals Around Sacred Trees in India. Leiden ; Boston : BRILL, 2005. 509 p.
18. Toynbee A. J., Ikeda D. The Toynbee-Ikeda Dialogue: Man Himself Must Choose. Tokyo ; New York & San Francisco: Kodansha Int. Ltd, 1976. 348 p.
19. Yi-Fu Tuan. Coming Home to China. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2007. 184 p.

Анотація

Книш І. В. Сприйняття природи й екологічна етика в контексті «китайської мрії»: конфуціанство, даосизм, буддизм. – Стаття.

Проаналізовано екологічний складник філософських доктрин конфуціанства, даосизму й буддизму. Засвідчено, що в конфуціанстві ставлення людини до довкілля проявляється в опосередкованому ставленні людей один до одного; присутню роль відіграють примат держави та суспільства над особистістю, послух владі, перевага еколого-колективістських цінностей, наполеглива праця, навчання, культ знань, а також принцип «нехтування вигодою». Досліджено даоські філософські праці з огляду на категорії сну / мрії й осмислено сучасний стан Китаю на історичному шляху побудови конфуціанського сяо кан і переходу до да тун, Великого єднання, де конфуціанську шляхетну людину зустрічає, посилює й супроводжує велика

даоська людина. Розглянуто сприйняття природи у філософській системі буддизму, втілене в сакралізації природних об'єктів; з'ясовано їх взаємозалежність і доведено, що буддизм має великий потенціал ціннісних установок, ідей і практик, які можна розглядати як частину своєрідної екологічної етики. Виокремлено шляхи, орієнтовані на гуманістичне розв'язання екологічних проблем, що вможливають дрейф Китаю від дисгармонійно-катастрофічної сучасності до гармонійного майбутнього. Мета статті полягає у висвітленні специфіки сприйняття природи у філософських доктринах конфуціанства, даосизму й буддизму, а також виокремленні шляхів, орієнтованих на гуманістичний підхід щодо розв'язання екологічних проблем. Завдання : 1) висвітлити сприйняття природи у філософській системі конфуціанства й засвідчити, що ставлення людини до довкілля маніфестується в опосередкованому ставленні людей один до одного; зацентрувати на приматі держави та суспільства над особистістю, послуку владі, перевазі еколого-колективістських цінностей, наполегливій праці, навчанні та культі знань, принципі «нехтування вигодою»; 2) дослідивши даоські філософські праці з огляду на категорії сну / мрії, дійти усвідомлення й визнання сучасного стану Китаю на шляху побудови конфуціанського сяо кан і переходу до суспільства Великого єднання, де конфуціанську шляхетну людину зустрічає, посилює й супроводжує велика даоська людина; 3) розглянувши філософські доктрини буддизму, як-от ахімса, кохання й співчуття, втілені завдяки сакралізації природних об'єктів, з'ясувати їх взаємозалежність і засвідчити, що буддизм має великий потенціал ціннісних установок, ідей і практик, що їх можна розглядати як складник своєрідної екологічної етики.

Ключові слова: природа, екологічна етика, конфуціанство, даосизм, буддизм, «китайська мрія».

Summary

Knysht I. V. Perception of nature and environmental ethics in the context of the «Chinese dream»: Confucianism, Taoism, Buddhism. – Article.

The environmental component of the philosophical doctrines of Confucianism, Taoism, and Buddhism is analyzed. It is shown that in Confucianism, the attitude of man to the environment is manifested in the indirect attitude of people to each other; an essential role is played by the primacy of the state and society over the

individual, obedience to authority, the superiority of ecological-collectivist values, hard work, study, the cult of knowledge, and the principle of “neglect of profit.” Taoist philosophical works are studied from the perspective of the categories of sleep/dream and the current state of China on the historical path of building the Confucian xiao kang and the transition to da tung, the Great Unity, where the Confucian noble man is met, strengthened, and accompanied by the great Taoist man, is considered. The perception of nature in the philosophical system of Buddhism, embodied in the sacralization of natural objects, is revealed; their interdependence is clarified and it is proved that Buddhism has a great potential of value attitudes, ideas and practices, which can be considered as part of a kind of environmental ethics. The ways are identified that are focused on a humanistic solution to environmental problems, which will enable China to drift from a disharmonious and catastrophic present to a harmonious future. The purpose of the article is to highlight the specifics of nature perception in the philosophical doctrines of Confucianism, Taoism and Buddhism, as well as to identify the ways that are focused on a humanistic approach to solving environmental problems. Tasks: 1) to highlight the perception of nature in the philosophical system of Confucianism and to demonstrate that a person's attitude towards the environment is manifested in the indirect attitude of people towards each other; to emphasize the primacy of the state and society over the individual, obedience to authority, the superiority of ecological-collectivist values, hard work, learning and the cult of knowledge, the principle of “neglect of profit”; 2) having studied Taoist philosophical works from the perspective of the categories of sleep/dream, to come to the awareness and recognition of the current state of China on the path of building the Confucian Xiao Kang and the transition to a society of Great Unity, where the Confucian noble person is met, strengthened and accompanied by the great Taoist person; 3) having examined the philosophical doctrines of Buddhism, such as ahimsa, love and compassion, embodied through the sacralization of natural objects, to clarify their interdependence and to prove that Buddhism has a great potential of value orientations, ideas and practices that can be considered as a component of a kind of environmental ethics.

Key words: nature, environmental ethics, Confucianism, Taoism, Buddhism, “Chinese dream”.